

книги «Непредсказуемые механизмы культуры», 2010) // Біблія і культура: Науково-теоретичний журнал. Випуск 14 / За ред. А. Є. Нямцу. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – с. 5-10.

Стаття надійшла до редакції – 13.11.2011 р.

Прийнята до друку – 6.12.2011 р

УДК 821.161.2.09 Малина

НАТАЛЯ КОВАЛЬ

КОРОНОВАНА ДРАБИНА

Малина М. Випалений шлях : Роман / Маріанна Малина ; Іл. Т. Юшко. – К. : Країна Мрій, 2010. – 256 с.

Читаючи «Випалений шлях» Маріанни Малиної, постійно ловила себе на відчутті *deja vu*. Щось мені нагадувала історія про хлопчика, який потрапляє до школи, де повинні розвиватися його надзвичайні здібності. А тоді згадалося, як на зустрічі з письменницею студенти запитали про вплив на її творчість книг Джоан Роулінг. Пані Малина відхрестилася від усіляких можливих впливів і паралелей, мовляв, вона почала писати, ще коли Роулінг під стіл пішки ходила. А спільні мотиви пояснила тим, що геніальні ідеї носяться у повітрі. Якось так.

Отже, маємо книгу про хлопчика-сироту, який до певного моменту (що настає аж в 11 років) нічого не підозрює про власні надприродні здібності. Як довідемося згодом, він «успадкував» свою незвичайність від матері. Матері випала нелегка доля, жінка мусила переховуватися від ворогів і загинула через зраду. Герой не просто наділений незвичайними даними – він має надсильні здібності, ніхто не може зрівнятися з ним. Перед хлопцем несподівано виринає перспектива навчання у спеціальній школі. Тут герой має найкращого друга, найлютішого ворога (наскрізь негативного персонажа), а ще біля нього постійно крутиться дівчинка-всезнайка. Крім того, у школі хлопець має ненависного вчителя, що багато років тому любив його загиблу матір...

Отак виглядає коротка довідка про... Арсенія, головного героя роману «Випалений шлях». А якщо комусь здалося, що то зовсім інший хлопчик зі шрамом у вигляді блискавки – то в нього, мабуть, параноя.

Не будемо висмоктувати з пальця запозичення, а ряд збігів у творах двох авторок вважатимемо випадковістю. Тим паче, що М. Малина явно надихнулася творчістю й інших письменників. Наприклад, виразно проступає слід Л. Дереша. У його романі «Культ» Дарця виявляється «ДВЕРИМА, які випустили у макрокосм незвідану силу, що жила в білому світлі» [2, с.200]. Героя М. Малиної протягом усього твору називають «тим, що відмикає двері» та «драбиною», а сам він на останніх сторінках роману заявляє: «Я просто ключ, щоб відімкнути двері» [3, с. 249]. Обоє персонажів є посередниками між світами. І якщо М. Малина й намагалася бути оригінальною, то їй це не вдалося. Порівняймо дві невеликі цитати. «І Дарця побачила, як осипається реальність – немов розбите дзеркало, що опадає шматками, зникаючи у вічності» [2, с. 200] (Л. Дереш). «А потім світ обсипався, як бите скло» [3, с. 249] (М. Малина). Та, незважаючи на прошкування втоптанною стежкою, М. Малина не спромоглася виписати настільки ж зриму, яскраву картину, як у Л. Дереша. Її уява і словниковий запас запропонували читачеві таке: «Під ногами з'явилася чорна безодня космосу. Я підвів голову. Над головою в синюватій димці атмосфери велично пливли блакитні хмари. Я звисав над голубою планетою, поступово розуміючи, що рано чи пізно я зірвуся і впаду» [3, с. 249].

На 74 – 76 сторінках змінена після «косяка» свідомість персонажа являє йому kota, який висловлює філософські сентенції і миттєво щезає. Щоправда, не залишивши по собі знаменитої посмішки Чеширського Кота Л. Керролла.

Неприємно вражає паралелями з казкою про сплячу красуню гротескний сон персонажа, де він бачить: «На дні (могили. – Н.К.) стояла блакитна кришталева труна... і в ній лежала моя мертва бабуся!» [3, с. 136].

Це далеко не повний перелік творів із домашньої бібліотеки авторки, але не буду на цьому зупинятися надто докладно. Втім, є у творі М. Малиної власна родзинка: це нав'язлива гра зі словами. Її героїня Світлана тільки тим і займається, що видає схожі на маячню пророкування та пропонує оточенню власні етимологічні осяння:

«Маятися не від слова «май», що місяць травень, тим більше не від слова «маятник». Маятися – від слова «Майя» [3, с. 170] і под.

І тут постає питання: кому буде цікаво читати ці лінгвістичні одкровення, крім філологів за покликанням і ботанів у душі? Це риторичне питання непомітно переростає в інше: на кого взагалі розрахований роман «Випалений шлях»?

Якщо книжка претендує на увагу дитячо-підліткової аудиторії, то наскільки логічна у творі репліка «Він склав пальці, знаєте, як ото показують «фак», тільки долонею вперед» [3, с. 29]? Чому персонажі М. Малиної вживають обценізви [3, с. 41] і бавляться наркотичними речовинами [3, с. 73]? Навчаємо доброму-вічному? Я загалом дуже лояльно ставлюся до табуйованої лексики у художніх творах, але не тоді, коли йдеться про дитячу книгу. З цього приводу згадується позиція В. Неборака, який, видаючи своє поетичне вибране «Літостротон», відредагував вірші й повидаляв усі нецензурні слова та вирази, пояснивши: «У мене ростуть три доньки, і я не хочу соромитися їхніх запитань» [1, 55].

Підрісши до кінця книжки, вже сімнадцятирічний Арсеній заходить у бар і знімає напругу спиртним. Я нарахувала 5 алкогольних коктейлів, випитих ним протягом сторінки. Нічогенька пропаганда здорового способу життя.

Здивувала також зноска, де докладно пояснено, що за «Шато Марго» дегустували персонажі: «Французьке марочне червоне сухе вино категорії «прем'єр гран крю» з виноградників Шато Марго. В букеті присутній аромат чорної смородини і квітів. Для виробництва здебільшого використовуються сорти винограду каберне совіньон і мерло» [3, с. 55]. Складається враження, нібито письменниця вирішила «блеснуть ерудіцією», не переймаючись необхідністю чи доцільністю таких розгорнутих пояснень.

Зважаючи на сказане вище, я трохи засумнівалася, чи тримаю в руках справді дитячу книжку. Однак на дорослу літературу цей роман схожий ще менше. Тут стільки ляпів і відвертих дурниць, що жодна приємна людина не зможе читати «Випалений шлях» без сміху. І, на жаль, не доброзичливого.

Головного героя Арсенія та його друга Шулю викрадають невідомі чоловіки, вивозять за кордон і допроваджують до своєрідного навчального закладу десь у горах. Будівля, куди привезли хлопців, нібито начинена купою електроніки. Однак ця купа, очевидно, була

звалена в одному кабінеті «очкарика» Тарапати і виглядала як стінка, «що геть уся була в якихось кнопках» [3, с. 32]. Поза цим кабінетом я спостерегла лише відеокамеру при в'їзді.

Сама школа справляє дуже гнітюче враження. І не лише тому, що вона багато в чому повторює побут і атмосферу тих же дитячих будинків, із яких учнів було забрано (залізні панцерні ліжка, білі стіни з блакитними панелями, їдальня, що нічим не різнилася від званої хлопцями шкільної). Ставлення до учнів просто жахливе: «У Модеста була манера на кожному уроці влаштовувати показові розправи над кимсь із учнів» [3, с. 96].

Це мало би бути щось на зразок елітного закладу. Діти-то обдаровані. Але «про розвиток якихось особливих надможливостей довго не йшлося, парапсихологію та всіляку таку байду ми вивчали здебільшого теоретично» [3, с. 65]. Ще й викладачка теорії сама нічого не знала й не вміла. Важко повірити, що при такій системі викладання Орден впорався б зі своєю місією, яку сформулював Шуля: «Коротше, вони шукають здібних... Розвивають спеціальні навички... І розміщують по вузлових місцях... Люди звідціль скрізь... Нічого в світі без місцевої братви не обходиться» [3, с. 44].

Навіть коли у школі з'являється один більш-менш людський викладач на прізвисько Дама, що не ходить із кийками і не лупцює учнів, до того ж сам дещо знає і вміє, то він лише говорить якимись загадками і створює навколо себе безглуздий ореол таємничості. Не справляє враження й його методика викладання. Вона полягає в тому, що учням демонструється якийсь «фокус» і вимагається: «Тренуйтеся!».

Дивним, точніше непродуманим, є взагалі уклад шкільного життя. Коли наприкінці літа сюди прибувають Арсеній і Шуля – вони потрапляють на період канікул. Наступного літа заняття не припиняються і канікул більше немає. Учні розбиті на групи залежно від року народження, а не року навчання. Нові діти більше в школу не прибувають і т.д.

Цікаво, що належать до Ордену Крижаной Безпеки виключно українці. Принаймні спілкуються персонажі українською, а підозрювати у знанні мови інші національності не доводиться. Щаслива ми нація, виявляється, трохи не половина з нас можуть похвалитися високим рівнем мари.

Мовна специфічність докільля супроводжує Арсенія і тоді, коли він нарешті втікає зі школи. Перебуваючи в Румунії, тікаючи від Ордену, хлопець за дивовижним збігом зустрічає на своєму шляху саме

українців. Звісно, відомо, що нашого цвіту по всьому світу, але щоб аж так багато... Земляки, як свідомі і чуйні люди, допомагають героєві, фактично – рятують життя. Росіяни (чи й російськомовні українці) теж не забарилися. Молодик біля автобуса штовхає Арсенія в спину зі словами: «Парень, ти ідьош ілі как?» [3, с. 128]. А місцеві жителі у книзі чомусь відмовчуються. Мабуть, тому, що М. Малина не знає їхньої мови.

Але повернемося до школи і першої невдалої спроби втечі після нападу на вчителя. У романі чорним по білому пишеться: «За атаку на вчителів учнів карали на смерть» [3, с. 105]. Арсеній же після конфлікту з Модестом потрапляє в карцер. А Тарапата, який допомагав хлопцям утекти, взагалі лише отримав по обличчю та й щасливо залишився на своїй посаді.

Друга спроба втечі виявилася трагічною через загибель Шулі, але й результативною, бо Арсеній вирвався на свободу. І тут роман мав би перетворитися на гостросюжетну оповідь про гонитву-втечу-переслідування. Та Арсенієві переслідувачі поводяться як справжні ідіоти. Спершу двоє супроводжують його вулицями міста, чекають, поки він поїсть у якійсь забігайлівці і нарешті помітять їх. «Отже, опинившись на вулиці, я, недовго думаючи, побіг. А мої переслідувачі майнули за мною» [3, с. 132]. А оскільки з фізичним розвитком у молодиків не склалося, то хлопця вони втратили.

Через багато місяців (!) після Арсенієвої втечі з Ордену Світлана видає геніальну думку: «Ти що, досі не второпав? Якщо на тебе полюють, часу в нас небагато...» [3, с. 172].

За кілька років (!) переслідувачі Арсенія нарешті використали науковий підхід та почали освоювати технічне приладдя: «Спочатку на сусідній галявині ми натрапили на дивних туристів. Вони приїхали на природу на здоровезному мікроавтобусі, на даху якого була прилаштована супутникова антена. Біля машини був напнутий дашок від сонця з камуфляжної сітки, під яким, підставивши свіжому повітрю бліді торси, загоряли два молодики. Перед ними стояв доволі величеський увімкнутий телевизор» [3, с. 205]. Потім молодики спохоплюються і вирушають услід за Арсенієм із супутницею, але знову ловлять облизня.

Зрештою, цей всесильний Орден так набігався за хлопцем, що вирішив не полювати на нього, а поторгуватися із власником помешкання, в якому проживав Арсеній, переконуючи дядька Івана:

«Не тільки можете, але й зобов'язані віддати його нам» [3, с. 231]. Це звучить настільки смішно, що у мене навіть закралася думка про пародійну природу читаної книжки.

Скажу кілька слів також про персонажів М. Малиної – невиразних і пласких. Увага концентрується навколо Арсенія. Хлопець він здібний, самотужки навчився проходити крізь стіни, з одного погляду запам'ятав карту Ордену і т.п. Та й від інших персонажів він отримує схвальну характеристику. Коли двоє бритоголових молодиків, викравши Арсенія і Шулю, перемовляються, один із них вирішує піти купити води і питає: «А тобі, Вітьок, чого?»... Персонаж віддаляється, Арсеній привертає увагу свого конвоїра:

«– Вас Віктором звати? – невинно запитав я.

– А ти метикуватий, шкет, – зацікавлено подивився на мене «браток» [3, с. 17].

О так, не просто уважний, а метикуватий, хто б сумнівався. Іноді герой М. Малиної виявляє навіть більше здібностей, ніж вона задумувала. Наприклад, рентгенівське бачення. Вжививши хлопцеві чіп, Тарапата «замазав йодом ранку та заклеїв пластиром». Арсеній же, поглянувши на свій палець, виявив, що «глибоко під шкірою виднілося щось, схоже на просяне зернятко» [3, с. 35]. Чи то пластир був прозорим?

Та часом здається, що М. Малина не поділяє висловленого її ж персонажами захоплення. Подеколи інтелект Арсенія, м'яко кажучи, викликає сумніви. Не лише розумові здібності хлопця, а й прогалини у його вихованні та невірніваженість героя добре демонструє епізод розмови з Ларисою-Мишею:

«– Тобі ніхто не казав, що ти вродливий? – несподівано сказала Миша і знову пригладила волосся.

– Чого? – я здивовано вилупився на неї і відклав мило.

– Ну, – вона опустила очі, – я б хотіла з тобою... дружити...

– Ну й дружи... – байдуже відповів я, ополоснув руки і закрутив кран.

– Ні... – підозріло хрипло повела далі Миша, – не так просто дружити...

– Слухай, відчепися, а? – щось я не зовсім доганяв її натяки, і це почало мене дратувати.

– Невже ти зовсім нічого не розумієш?... – Миша звела на мене очі, і її обличчя почало вкриватися буряковими плямами.

– Та відв'янь ти від мене, дурепо! – не витримав я, з усього маху стукнувши по кнопці сушильні...» [3, с. 92].

"Милий" характер хлопця можемо спостерігати і в інших ситуаціях. Згадати хоч би перший прихід Арсенія до інтернату і знайомство з однокласниками. На запитання, звідки він приїхав, новенький «буркнув»: «А тобі яке діло?» [3, с. 167]. Нічого дивного, що постійно незадоволений життям, набурмосений герой «ні з ким особливо і не потоваришував» [3, с. 169].

При всій психологічній необґрунтованості інших персонажів, найбезглуздішим залишається образ Тарапати. Він з такою легкістю згоджується допомогти Арсенію, що це не вкладається у жодні рамки. Пригадаємо один із діалогів:

«– Певно, про тебе брешуть... – розчаровано протягнув я.

– Що брешуть? – зацікавився Тарапата.

– Ну, що ти комп'ютерний геній і можеш тут практично все... А ти навіть сам... у системі...

– Я можу відключити всі чіпи... Всі, які тільки захочу. Зрозумів? І нікого я не боюся!

– Доведи... Підійду до тебе у вільний час, і ти мені продемонструєш. Годиться? – відповів я.

– Годиться» [3, с. 100 – 101].

Схожа розмова могла б відбутися хіба між двома дітьми. Геній-програміст, якого навдивовижу легко «розвели на слабо», – це, мабуть, найбільш фантастичний компонент твору.

Маю претензії і до композиції роману – невмілий часовий розподіл матеріалу. Одні епізоди надто докладні, занадто розтягнені, інші події пробігають пунктиром. Наприклад, викрадення хлопців і дорога до Ордену (пара днів) розписані в деталях, а всі події зими помістилися у письменниці на одну сторінку. Не встигаєш слідкувати за зміною пір року, а тому дуже дивуєшся, заставши героя наприкінці роману вже аж сімнадцятилітнім.

Авторка однозначно обрала не той жанр, оскільки не вміє писати про бійки. Тому конфлікт між Арсенієм і дитбудинківцем розв'язується напрочуд швидко: «Мені було смішно дивитися, як ці гібони сердито, по-діловому гуртуються навколо мене. Певно, мріють мене відлупцювати... Довгого шоу не вийшло. За хвилину Гібон зі своєю ватагою валялися на пожухлій травичці» [3, с. 168 – 169]. Трикрапка у наведеному уривкові – авторський знак, це повна цитата без купюр.

Хіба що поміж рядками зависло німе запитання: як же Арсеній так легко й невимушено з усіма впорався?

Так само не може М. Малина уявити і двобій героя з псом, а тому припускається логічних помилок. Якщо «ніж цього разу не схибив – ввійшов прямо йому (псові. – Н.К.) в горлянку», то не можна в наступному реченні тим самим ножем «щосили рубонуту по шії» [3, с. 136].

Кілька разів із твору випирає совдепівська свідомість. Молоді персонажі 1987 року народження, що формувалися уже в незалежній державі, навряд чи можуть мислити так, як герої роману М. Малиної.

Наприклад, не бачу підстав Арсенію перекладати напис на кордоні «Mol-do-va» (до речі, в 11 років час би вже йому краще знати латинські літери й не читати по складах) як «Молдавія» [3, с. 25]. А Светка розповідає про свого батька так: «І зник безвісти... Ще за Радянського Союзу. Я зовсім маленькою була» [3, с. 174]. Яюсь неприродно в устах молоді дівчини звучить часова градація «за Союзу – після Союзу», якою послуговуються хіба бабці пенсійного віку. Або ще: «Светка... заходилася зав'язувати на голові картату жовто-зелено-блакитну хусточку, що до того прикрашала її шию, наче піонерський, чи то пак скаутський, галстук» [3, с. 208]. Які можуть бути асоціації з піонерським галстуком у людини, що не застала вже саму піонерську організацію?

Не надихає і мовний шар твору. Роман не обійшли стороною ні русизми («дійсно», «повів строем», «із лихвою», «загоряли»), ані невправно сконструйовані речення типу «Але вітерець був уже теплий, і від нього виразно духмяніло весною» [3, с. 176].

Загалом «Випалений шлях» М. Малиної викликає не так розчарування, як смуток. Прикро не стільки те, що друком виходять неякісні твори, скільки те, що вони стають дипломантами «Коронації слова». Невже серед конкурсантів немає кращих кандидатур і українська література скочується до неякісної імітації?

Література

1. Баран С. Дев'яності навиворіт: Есе / Євген Баран. – Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2011. – 172 с.
2. Дереш Л. Культ : Роман / Любка Дереш. – Л.: Кальварія ; К.: Книжник, 2002. – 208 с.
3. Малина М. Випалений шлях : Роман / Маріанна Малина ; Іл. Т. Юшко. – К. : Країна Мрій, 2010. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції – 12.11.2011 р.

Прийнята до друку – 6.12.2011 р.